

ВЕЛИКАТА ОКТОМВРИЙСКА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА РЕВОЛЮЦИЯ И РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Христо Йорданов

Неоспорима историческа истина е, че българската нация утвърждава своите завоевания в областта на културата, изкуството и литературата в органическа близост и с дълбока братска любов към великия руски народ. Без да се отрича несъмненият самостоятелен влог на народа ни в съкровищницата на човешката мисъл и изкуство, не трябва да се подценява и огромният принос на руската култура за духовното ни развитие. Още преди повече от половин столетие един от най-големите ни писатели и мислители — Пенчо Славейков — прави следното знаменателно признание: „Русия ни освободи политически. Това и децата знаят. Но Русия ни освободи и умът; ней преди всичко дължим и оная малка култура, която ние за сега имаме и която е най-хубавия залог за културата на духът в нашия по-нататъшен живот и развитие.

Както виждате, началата на две най-хубави неща за живота на един млад, енергичен и жизнеспособен народ като нашия, ние ги зехме от русите, от великите наши братя.“ Тези правдиви мисли на поета отразяват голямата истина за взаимоотношенията между двата народа от дооктомврийския период на тяхната политическа и културна история. И ако днес зачитаме актуалността на подобно признание, то е защото в него се съдържа силата на непреходните истини, които не губят своето трайно значение. В най-ново време културният разцвет на нацията ни се осъществява отново с тясна близост и с братска любов към руския народ, към всички съветски народи и към новата им социалистическа култура. Тази подчертана близост, ярка обич и интернационална солидарност са едни от най-характерните белези за народната ни психология и за цялата ни култура. Защото няма друг народ в Европа, който така силно и интимно, така органически спонтанно да е свързал историята и настоящето си, живота и съдбата си с народа, който първи на света шурмува бастилините на капитализма и тръгна по пътя на комунистическото бъдеще.

Великата октомврийска социалистическа революция запалва огромен и неугасим прометеевски огън в сърцата на всички трудови хора по света. Пленителното слънце на революцията изгрява като внушително знамение, че е настъпила епохата на свободата. Великият октомври се преобрази в исполински водораздел на историята, в символ на новата човешка цивилизация и култура, в пътеводна звезда в развитието на цялото човечество. . . И тъкмо затова трудно е да се очертаят границите на онази всеотрадна духовна радиация на първата социалистическа революция в света върху политическата и културна мисъл, върху изкуството и литературата на всички народи. Новата

съветска литература и култура се превръща в преден отред на прогреса и в истински знаменосец на комунистическия хуманизъм.

Гражданската целеустременост и активистичният патос на новото художествено слово на съветските писатели се очертават като обединително звено на търсещите творчески умове по света. . .

Октомврийската революция се трансформира в социален катализатор за ускореното развитие и за настъпването на дълбоки промени в литературното ни развитие. Този сложен процес на вътрешно преустройство и преобразуване е особено ярък в интензивното развитие на социалистическите литератури и в другите славянски и неславянски страни. Сродните социално-исторически условия пораждат формирането и утвърждаването на социалистическия реализъм, едно от водещите и най-перспективните направления в съвременния световен литературен процес. Появяват се общи закономерности в развитието на прогресивните европейски и не само европейски литератури, които представляват благодатен обект за наблюдение и проучване от сравнителното литературознание. Тези основни и още много други проблеми стояха в центъра на разискванията, дискусиите и разговорите на творческата срещасимпозиум със съветските литературоведи Ирина Григориевна Неупокоева, Дмитрий Феодорович Марков, Игор Михайлович Шептунов и Виталий Иванович Злиднев, организирана от Литературния институт при Българската академия на науките, съвместно с Института за световна литература „Максим Горки“ в Москва и Института за славянознание при Академията на науките на Съветския съюз. В тридневната работа на симпозиума, проведен на 16, 17 и 18 март т. г. в заседателната зала на Централното управление на БАН, участваха със свои доклади българските литературоведи Георги Димов, Здравко Петров, Атанас Натев, Васил Колевски, Йордан Цонев, Симеон Русакиев, Бойка Вапцарова, Стефан Каракостов, Христо Йорданов, Георги Цанев, Стойко Божков, Иван Цветков, Лазар Цветков, Екатерина Даскалова, Лиляна Минкова и Георги Вълчев. Обединяващата тема на научните търсения в творческия разговор бе — „Великата октомврийска социалистическа революция и развитието на българската литература“, тема, достатъчно широко формулирана, за да се поставят на разискване най-различни проблеми, пряко или косвено свързани с огромното влияние на Великия октомври.

Съветският литературовед Д. Ф. Марков разгледа историко-типологическите явления в революционните литератури на 20—30-те години на XX век., като ограничи своите наблюдения предимно върху опита на славянските литератури. Той подчерта ярките типологически явления в революционно-пролетарските литератури на България, Полша, Чехословакия и Югославия, посочвайки големия им принос в световния литературен процес.

Докладчикът направи както най-широки обобщения за художественото своеобразие на славянските литератури след Октомврийската революция по линията на жанровите им особености, така и конкретни литературно-исторически съпоставки и паралели между сходните и специфичните белези на литературните явления. . . Марков постави някои от най-назрелите въпроси на сравнителното изучаване на литературите от XX век, подчерта интензивното развитие на социалистическите литератури особено в славянските страни, тяхното сходство в художествените им структури и неповторимите белези в поетиката на значителните художници. Той привлече много примери, чрез

които обоснова оригиналните си концепции за единството и многообразието в развитието на литературния процес в социалистическите славянски литератури, разширили значително естетическите си завоевания, с които несъмнено са свързани и новите закономерности на световния художествен процес в нашата революционна епоха.

Сложното взаимодействие на съвременните литератури, проблемата за литературната типология, преплитаща се с въпросите на литературните връзки, влияния и контакти и въпроса за характеристиката на конкретно-националното и неговата неповторимост привличат вниманието на много чуждестранни и наши учени, макар че тези въпроси все още не са осветени достатъчно системно и многостранно. Тъкмо затова поставените за разискване проблеми в доклада на Марков събудиха основателен интерес у участниците на симпозиума. „Ние изхождаме от това, че еднотипните явления в националните литератури се обясняват със сходството на историческите процеси, закономерно развиващи се в различните страни, — подчерта проф. Марков. Затова такива явления могат да възникват независимо едни от други. Съобразявайки се със социалната история, В. И. Ленин счита за възможно да се говори за „общонаучен критерий на повторяемостта“¹. И това, като принцип, се отнася и към историята на литературата. Сходства възникват в различни национални литератури и паралелно, едновременно, а понякога и със значителни интервали от време. Това зависи от равнището на общественото и литературното развитие на отделните страни. Бидейки свързани със закономерното развитие на историческия процес, типологическите литературни факти и явления носят в себе си чертите на общите закономерности на световната литература. И тъкмо в това се състои главният смисъл на тяхното изучаване.“

Обобщавайки своите наблюдения върху опита на революционните писатели на славянските страни от 20—30-те години на нашия век, Марков убедително доказва, че тяхното ново изкуство, носещо названието „социалистически реализъм“, има още в самото си начало много извори, още тогава се формира като изкуство с разнообразни форми и стилове. И тъкмо затова понятието „реализъм“, съдържащо се в това название, не бива да се възприема в традиционния му смисъл, често пъти като се абсолютизира. Съвременните литературоведи с основание често говорят за „нов тип реализъм“, за „широк реализъм“, което означава, че се касае не до термина на това понятие, а до същността на тази широта, до идейно-естетическата платформа на това новаторско изкуство, основано на принципите на правдивостта при художественото изображение, непознаващо никакви догми и задържащи граници в подбора на стиловете и в различните форми при художественото обобщение на жизнените факти и явления. И именно в духа на тези съждения трябва да се търси и спецификата на всеки истински художник, стремящ се да каже своя дума в изкуството, да открие своя зрительна площадка, за да не подражава на другите, за да е неповторим. Щом се придържаме в същината на тези ръководни принципи, по-точно и с по-голяма близост до истината ще можем да очертаем облика на всяка национална литература, нейната специфика и най-важното — онова, в което се съдържа най-характерното ѝ различие, чрез което ще открием ключа за вникване в нейното неповторимо своеобразие. Разбира се, различията не игнорират общите черти. Напротив. Те само ги подчертават. Такава е диалектиката на ярките литературни явления, които с еднаква сила подчертават както неповторимото, индивидуалното, така и общото, онова, в което се съдържа закономерната тенденция, което характеризира типа на литературната общност, което приобщава към едно или друго

¹ В. И. Ленин. Соч., т. I, стр. 122.

направление, към един или друг метод, към една или друга идейно-философска и естетическа цялост. . .

Д. Ф. Марков направи проникновен паралел между поетическата специфика на Христо Смирненски и Иржи Волкер, като характеризира подробно техния граждански патос, емоционална гама, стилкови особености и творчески търсения. . .

Накрая трябва да се наблегне, че докладът на Д. Ф. Марков „Историко-типологически явления в революционните литератури през 20—30-те години на XX век“ (извлечени върху опита на славянските литератури) бе един от основните в симпозиума и има важно методологическо значение за правилната трактовка на редицата други проблеми, по които се разисква.

Редица паралелни проблеми от общетеоретическо, естетическо и методологическо естество, имащи значение в развитието на съветското и на българското литературознание, разработи А т а н а с Н а т е в в своя доклад „Методологическата дилема пред съвременното литературознание“. Той изложи подробно своите основания, за да защити лични концепции, разкриващи общите моменти в развитието на съветското и оттам и на българското марксистическо литературознание. С една логическа konsekventност Натеv очерта границите на естетическите търсения, домогвания, открития и лутания както на изтъкнати, така и на по-малко известни съветски и наши естетици, водещи борба да уточнят своеобразието и същността на художествената литература, да открият къде се корени нейната специфика, нейният естетически терен. Натеv направи твърде подробен преглед на различните схващания за същността и спецификата на литературата като изкуство в съветското литературознание, непосредствено след Октомврийската революция, като разграничи детайлно школата на формалистите, които абсолютизират спецификата на литературното изкуство и я свеждат до определен тесен кръг от прийоми, художествени средства, структурно-формални особености и пр., от социологичната школа, традициите на която идват от Плеханов и която подчертава преди всичко социалната значимост на литературата. След като бяха отбелязани увлеченията на съветските и на нашите литературоведи по посока на вулгарния социологизъм в разбиранията на Переверзев, Сакулин, Лупол, в ранните позиции на Бакалов и други, Натеv разкри своите позитивни схващания за творчески подход към литературата и нейната специфика, съгласно ленинското разбиране за изкуството. Той подчерта необходимостта с литературните факти да се оперира с нужната дълбочина и познание, компетентно и без прибрзаност, за да не се повтаря злополучният опит, регистрирал вредни резултати по време на култа към личността. Накрая той пледира за ново отношение към натрупания опит от някои съветски и наши литературоведи, прибрзано зачислени към една или друга школа, ценните страни на които и до днес стоят непроучени, непосочени, неподчертани. А тъкмо известните и неизвестни завоевания могат да послужат за солидна основа за по-нататъшните развития на марксистко-ленинското литературознание, признаващо и „каузалните фактори“ (Луначарски), и вътрешните сили на „самодвижението“ (Ленин) . . . Застъпените от Натеv становища събудиха интереса на участниците в симпозиума и те взеха отношение по дискуссионните въпроси.

Проблемите на литературните връзки бяха поставени в основата на доклада „Някои общи въпроси на литературните връзки“, прочетен от В. И. З л и д н е в. Като отбелязва значителните достижения на съветските и на българските литературоведи в проучването на традиционните ни литературни връзки, той направи преглед на най-важните моменти от теоретическо и методологическо естество, имащи огромно значение за правилната постановка на въпросите и за тяхното навременно решаване. Злиднев твърди, че българо-

руските и българо-съветските литературни взаимоотношения особено активно се проявяват в преломните исторически епохи от развитието на българския народ. Той се спря подробно на българското Възраждане и характеризира подема на национално-освободителното ни революционно движение от 40—70-те години на XIX век, на 20-те години от нашия век и особено на първите години след победата на Деветосептемврийската революция, като дадевярно определение на общата насока, характеризираща преходния период от старите към новите литературни взаимоотношения, настъпили на границата между края на XIX и началото на XX век. Литературното творчество на най-големите български писатели от тази епоха е тясно свързано и обусловено от руско-българските взаимоотношения и би се сторила непростима грешка, ако не се съблюдават. Днес не е възможно да преценим обективно творческия ръст на творци като Ботев и Каравелов, като Вазов и Елин Пелин и много други, без да отчитаме творческия им контакт с руската класическа литература, без да вникваме в поетическото им своеобразие като художници на словото, открили благодатните струи в богатството на руската класика. Злиднев анализира внимателно основните тезиси на Г. В. Плеханов за социалната обусловеност на литературните контакти, връзки и влияния и насочва нашето внимание към по-голяма детайлизираност в подхода към конкретните явления, към по-стриктно съблюдаване на спецификата на литературното творчество, за да не се изпадне в опростителска повърхностност и безплодно вулгаризаторство.

Докладчикът педира за по-голяма аналитичност и многостранност в изследванията, за по-ярко детайлиране релефа на литературните традиции и за проследяване на конкретните вътрешни процеси на литературното развитие в съвременността. Той предлага да се пристъпи към една по-конкретна периодизация и диференциация както на контактните връзки, така и на историко-типологическите сходства и различия на двете братски литератури. Съветският литературовед посочи конкретни примери от работите на съветски и български литературоведи, чрез които доказва как методологическата дезориентираност, бърканица и безпринципен еkleктизъм снижават равнището на научното дирене и се явяват сериозна пречка в повишаване културата на естетическото мислене.

Докладчикът предпазва и от опасността да се изтъква и издирва в историко-типологическите изследвания преди всичко общото и специфичното в отделните литератури само въз основа на очертаване на общността. Според гледището на Злиднев, категорията на общностите трябва да се отнесе към литературно-историческата страна на проучванията, за да се очертае по-релефно развитието на отделните художници и на цялата отделна литература в единна цялост. Подценяването на конкретната среда, недооценката на този фактор може да тласне литературния историк до произволно тълкуване на фактите, до груб субективизъм и до идеалистическо обяснение на литературните явления. В наше време, според докладчика, литературните контакти и историко-типологическите изследвания не са засвидетелствували безпомощност, когато се работи с научна методология; не са изчерпили своите възможности и дълго време още ще останат актуални при конкретните проучвания както творчеството на отделни писатели, така и при разкриването на творческото своеобразие на цели национални литератури.

Това обстоятелство поставя като съвместна обща задача на българските и съветски литературоведи да създадат и по-нови научни трудове с по-обобщаващ и синтетичен характер, за да разкрият из основи, в ширина и дълбочина, нашата литературна общност, да покажат на света огромното естетическо богатство на нашите братски литератури и да набележат кардиналните

етапи от дългогодишното развитие на художествената, културна и литературна история на нашите славянски народи. . .

Непосредственото влияние на самата Октомврийска революция върху развитието на българската литература е централен обект в научните издирвания на проф. Георги Цанев. В своята студия „Октомврийската революция и търсене нови пътища в българската литература“ авторът обобщава дългогодишните си наблюдения върху плодотворното влияние на първата победила пролетарска революция за оживяването, прогресивното и реалистично развитие на цялата българска литература.

Георги Цанев изследва въздействието на Великата октомврийска социалистическа революция и на създалата се съветска художествена литература, в нейния начален период, върху литературния процес у нас. Той констатира конкретните литературни промени, настъпили в творчеството на модернистите, които в голямото си мнозинство напускат тихите заливи на социалното си целомъдрие и преминават на страната на народа. Символисти като Христо Ясенов и Емануил Попдимитров, експресионисти като Гео Милев, критически реалисти като Георги П. Стаматов търпят конкретно влияние още в първите години след победата на Октомври. Докладчикът посочи как под идейното влияние на ленинизма и победната революция проблемата за изображението на ролята на народните маси в историята получава ново художествено разрешение, което за първи път в литературната ни история получава ярък израз във вдъхновената лирика на Христо Смирненски, а в художествената проза — в романа „Ден последен, ден господен“ на Стоян Загорчинов.

Интересно е да се подчертае, че Георги Цанев е един от малцината съвременни български литературоведи, който има преки и непосредствени впечатления от първите въздействия както на самата революция като епохално събитие, за което той научава като фронтовак, така и от първите книги, дошли от Съветска Русия: „Дванадесетте“ от Александър Болк, книгите на Горки, стиховете за Русия на Андрей Бели, които в онова смутно и тревожно време са били широко известни и рецитирани у нас. Георги Цанев изтъква, че не друг, а Гео Милев за първи път у нас подчертава, че съветската литература още в творчеството на Владимир Маяковски „придобива значение на нов етап в развитието на съветската литература“. В своите литературно-исторически обобщения докладчикът особено наблегна, че „идеите на Октомврийската революция — пряко или чрез съветската литература — осветлиха нови пътища за изображението на човека и на света. И това новаторско въздействие засяга не само писатели комунисти, не само ония, които след мъчителни търсения намериха новото в революционната социалистическа литература, но и демократично настроените писатели. Между съветската литература, възплътила в художествени образи идеите на Октомври, и българската прогресивна литература — комунистическа и демократична, израсла след Девети септември 1944 година в литература на социалистическия реализъм — се установиха трайни и плодотворни връзки, които продължават и до днес“.

В същата посока на научно дирене се движат и творческите търсения на Стойко Божков, директор на Института за литература при Българската академия на науките, който в обширната си студия „Някои проблеми на критическия реализъм в българската литература след Октомврийската революция“ разглежда специфичните особености на нашия критически реализъм и неговата модификация след силните революционни трусове на Октомври, които разтърсиха света. Освен това, проследяват се сложните взаимоотношения на критическите реалисти с представителите на модернизма и на социалистическия реализъм. Като анализира художественото своеобразие на майстори като Елин Пелин, Георги Стаматов, Йордан Йовков и много други

докладчикът разкрива връзките им с отделни страни на революционното ни развитие и констатира обогатяването на художествените им методи. С много точни исторически щрихи се очертава творческата, духовната атмосфера и цялостната картина на обществено-политическите борби и на епохата, сред които творят българските критически реалисти. Те чувствуват „кървавата бразда между народ и управници, прокарана с жестокия меч на насилието и в различни степени се убеждават, че спокойствие и класов мир не са възможни в живота на народа. Бързата диференциация на класовите сили и нравственото разслоение, настъпили сред всички слоеве след Септемврийското въстание през 1923 година, отвежда някои писатели на страната на буржоазията и те стават нейни псалмопевци. В замаяна на това, значителната част на българските критически реалисти извличат свои уроци от политическите събития, настъпили след преломната 1923 година и търсят по своему жизнената и художествената истина за големия стремеж на народа към свободен и радостен живот.

Стойко Божков проследява специфичните особености в метода на критическите реалисти и набелязва три основни етапа в развитието на българския критически реализъм: първи етап — очертаващ границите си от зрелия период на възрожденската ни литература до Освобождението ни от отоманско робство; втори етап — следосвобожденския период от развитието на родната ни литература до победата на Великата октомврийска социалистическа революция и трети етап — периодът на художествените завоевания на критическите реалисти от 20—30-те години на XX век, когато се забелязват нови явления в художественото своеобразие на това направление. Критическите реалисти от това време имат не само по-друго гражданско самочувствие, по-голямо чувство за отговорност пред народа, но в художествения им метод се забелязват и подчертани нотки на силно изобличение на буржоазията и нейния порочен живот.

Един художник като Г. П. Стаматов се домогва до смели изобличителни краски в своята изобразителна система, без да може да достигне позициите на социалистическия реализъм. За творческата преориентация на критическия реализъм значителна роля изиграва гравивната единоефронтова политика на Българската комунистическа партия, решенията на VII конгрес на Комунистическия интернационал и личните предупреждения на генералния му секретар — безсмъртния вожд на българския народ Георги Димитров, който нееднократно напомня за зверската природа на фашизма, готвещ тотална война срещу прогреса, срещу всички демократични завоевания на народа и срещу всяко духовно богатство, оттук и срещу хуманизма на българската реалистична литература.

Докладчикът посочи прогресивното отношение на много наши писатели към светската литература, отрицанието им на застрашаващата ни грабителска война и демократичните позиции на писатели като Йордан Йовков, Константин Петканов, Георги Стаматов, Санда Йовчева, Людмил Стоянов и много други. . .

Божков разкри творческите кръгозори и на мнозина по-млади белетристи, които още в края на 30-те и началото на 40-те години долавят нови идейно-естетически импулси в творчеството си, чрез които се разграничават от ярко изразените черти на критическите реалисти. Тези нови симптоми бавно, но сигурно зреят като плодородни зародиши, за да подготвят и по-специфичното развитие на техните художествени методи. Количествените натрупвания постепенно прерастват в ново качество, което дава отражение в стиловите особености, в подбора на жизнения материал, на тематичните предпочитания, за да изкристализират в нов подход и се проявят в идейно-емоционалната

атмосфера и в цялата им изобразителна система. Тези млади белестристи преминаха безболезнено, без „сътресения“ и смущения към социалистическия реализъм след революционната победа на народа на Девети септември 1944 година. Това ново тяхно „раждане“ бе дълго подготвяно преди победата, защото те бяха спечелени завинаги морално от културната политика на Комунистическата ни партия, която бе общопризната ръководителка на културния ни живот, въпреки всички трудности от най-различно естество...

Съветската литературоведка Ирина Григориевна Неупокоева изтъкна като отличителна черта на нашата революционна литература нейната „удивителна интензивност и широта“ в установяването на връзки с близките и по дух, по обществен патос и социално съдържание литературни на другите народи. В своя доклад „Международните връзки на революционната българска литература през първите години след Октомврийската революция“ тя посочва как хуманистичните и революционни традиции на миналото се сливат в органическа цялост с октомврийския патос на съвременността, отражен в социалистическата българска литература, в която се забелязва историческа приемственост, високо съзнание за непрекъснатост на революционната традиция в изкуството и в живота и силната воля на българските пролетарски писатели да подготвят почвата за новите семена на Октомври, да създадат трайни мостове за високите човеколюбиви идеи на новата революционна епоха.

Тези идеи привличат едни от най-крупните художници, които утвърждават зрели национални традиции в изкуството. Тя подчерта, че в понятието „международни връзки“ на една национална литература се включва не само непосредствените нейни контакти с другите съвременни нейни литератури, но и нейните връзки с класическото наследство, със световния художествен опит. А след бурните години на войната и на Великата революция, от тази огромна съкровищница на художествения опит, вниманието на българската култура и литература е привлечено преди всичко от тази линия на световното изкуство, което може направо да се назове изкуство на протеста, на бунтарския гняв, на пламенното отрицание на социалния гнет и социалната несправедливост. Интересът към тази линия в изкуството е насочен не само заради хуманистичния идеал, но и поради високото съзнание да се защитят светлите начала на живота в безкомпромисната борба и да се утвърдят нейните революционни традиции.

Българските писатели включват в революционната преса имената на Шилер и на поетите-декабристи, на Байрон и Гьоте, на Петьофи, Уйтман и Верхарен, на Делакруа и Мане... Нещо повече: те се обръщат и към образите на свободолюбивото човечество, създадени в зората на неговата история, насочвайки своя поглед към духовната сила на Прометей или към дързостта на Спартак.

Това търсене не бива да се разбира тесногърдо, а като стремеж да се извикат на живот всички прогресивни духове, всички улове, всички гении на човечеството, които са трасирали пътя на прогреса и на революционното развитие. Този интерес не е преди всичко към самите произведения и образи на тези крупни световни автори, а към техните революционизиращи идеи, предизвикващи светло чувство за духовната връзка с хуманистичното наследство на миналото, високо съзнание за непрекъснатост на революционните традиции в изкуството.

Според Неупокоева, в международната социалистическа публицистика от онези години трудно би се намерил по-образен израз на това високо съзнание, отколкото в „Първомайския монолог“ на Димитър Полянов, където личи това дълбоко интернационално чувство, сътворяващо съединяващите

човечеството мостове чрез високите хуманистични идеи. Дори още преди победата на Октомври, този забележителен интерес към революционните литератури на другите страни не е бил чисто просветителски, а се явява частица от социалистическата програма за възпитанието на трудещите се чрез изкуството в дух на активно и високогражданско съзнание. Затова почвата за възникването и утвърждаването на международните литературни връзки на революционната българска литература отдавна е била подготвена, което обстоятелство може да се документира с редица забележителни документи още от 1903 година.

Подчертава се огромната роля на комунистическата литературна преса, на партийния печат и на безкомпромисната борба на такива редактори, преводачи, художници и културни дейци като Димитър Благоев, Георги Бакалов, Тодор Павлов, Димитър Полянов, Христо Смирненски, Гео Милев, Крум Кюлявков, Александър Жендов и много други, които са имали тесни връзки с международното социалистическо изкуство и неговата естетическа мисъл. Те са се откликвали на всяко по-значително събитие на международния обществено-литературен живот.

Освен стихове и други литературни откъси, на страниците на прогресивните издания наред с рисунките на българските художници се препечатват много материали и илюстрации от руската, немска, американска, английска, френска, италианска, норвежка, аржентинска и друга комунистическа и лява преса, които се отличават с ярка целенасоченост, произтичаща от големите задачи, които постави пред света Великият октомври. От печатаните материали може да се види какви проблеми и какви задачи са стояли пред революционното изкуство на различните страни: „В светлината на историческата перспектива следва особено да се отдели такъв един проблем като взаимното отношение между изкуството и революцията и проблема за избиране на правилния път на художника“, — подчерта докладчикът.

Тези проблеми възникват във връзка с гражданското поведение на такива фигури на световната литература като Анри Барбюс, Ромен Ролан, Бернар Шоу, Анатол Франс и други, които в решителните дни на Октомври застават на страната на революцията и привличат вниманието на цялата световна общественост. По това време Георги Бакдлоз отбелязва, че сближаването на А. Франс с комунизма е „твърде симпатично“ и че примерът на човек от такъв мащаб като Франс, трябва внимателно да се обмисли от тези литератори, които все още продължават да стоят настрана от обществения живот. Гео Милев говори, че комунистът А. Франс се противопоставя на тази Франция, която се намира в „безумието на декданса“, че нравственото величие на писателя в тези дни се проявява преди всичко в неговото отношение към Русия.

Наред с огромното внимание към съветската литература, подчертава Неупокоева, прогресивната българска общественост от онова време проявява голямо внимание и към съвременната литература на другите народи, която е свързана с идеите на революцията. В доклада се привеждат много примери на преводи от чуждестранни творби, много позовавания в публицистични и литературно-критически статии. И по този начин все по-често имената и произведенията на българската литература се поставят в органическа връзка с процесите на развитие на международната социалистическа литература.

Въпросите за правилното осветление и оценка на значителните майстори на словото от миналото добиват особено актуално значение след победата на Великата октомврийска социалистическа революция. Тези проблеми бяха обстойно разгледани в доклада на Георги Димов „Борба за правилно отношение към литературното наследство след Октомврийската революция“.

в който се обобщава опитът на българската марксистическа критика за цялостната и всестранна преценка на художественото ни наследство. Докладчикът спря вниманието си на огромния принос на академик Тодор Павлов за преодоляване на вулгарния социологизъм и формализъм в тогавашната наша критика и за утвърждаването на ленинските принципи в българското литературознание.

Отношението към класическото наследство е било винаги един от трудните и сложни въпроси на марксистическото литературознание. Историята на литературата познава огромно богатство от различни схващания и концепции, от разни теории и възгледи, от различни конкретни оценки, но нашата марксистическа критика търси свои критерии и извървява сложен път на развитие. Тя завоюва своите ярки прояви още през 90-те години на миналия век, водеща борба за научно мислене при определяне същността на художественото творчество, който проблем става особено актуален след победата на Великия октомври.

Нашият тогавашен литературен живот се характеризира с все по-изострящата се борба между материалистическото и идеалистическото мислене, между формиралите се концепции за реалистично и формалистично изкуство. В сред литературоведите на буржоазията се възприемат крайните декадентски и формалистични теории, докато пред теоретичите-марксисти стои дилемата — да се следва ли Плеханов или да се тръгне по пътя на ленинизацията на нашето литературознание. Въпреки всички борби против свои и чужди, въпреки колебанията и всички изпитания и увлечения, налага се убеждението за създаване на ярко революционно изкуство, а при оценката на наследството се обосновава верен исторически подход към значителните литературни явления.

Георги Димов съзнава многопосочността и многообразието на третираната проблематика и съзнателно ограничава своите наблюдения върху оня преломен момент в развитието на марксистическата критика, свързан с дейността на неколцина дейци на българското литературознание и по-специално с „името и дейността на големия български философ-марксист, литературовед и теоретик на изкуството Тодор Павлов. Направеното от него в тази област изпъква с цялата си значимост, като се пренесем в атмосферата на 20-те и 30-те години, когато го съпоставим с тогавашното състояние на проблема. Идеологическото и естетическо превъоръжаване е съпътствувано с много трудности; за ленинизирането на литературния фронт са били необходими много усилия, докато бъдат преодолені предубеждения и заблуди и бъдат отхвърлени неправилни теоретически постановки“.

Димов проследява как се формират възгледите на Тодор Павлов по въпросите на литературата и на изкуството и в коя посока насочва творческите си усилия, за да утвърди ленинската методология при разглеждане на научните и художествено-творчески проблеми, за да завоюва правилни позиции при научната трактовка на литературното наследство и да направи своя значаен принос в тази насока. „И трябва да се подчертае, — изтъква Георги Димов — че този принос има не само национално значение, но и значение за общата марксистко-ленинска литературна наука и критика.“

Докладчикът разгледа детайлно теоретико-естетическите и историко-методологическите проблеми, които Тодор Павлов поставя и решава все във връзка с идейно-политическата борба на партията против вулгарното опростителство на материалистическата естетика и критика или против апологетите на буржоазно-формалистичните теории. Изтъкнаха се редица примери за правилен подход към творчеството както на наши изтъкнати писатели от българската класика, така и към много писатели от световната литература.

За Тодор Павлов „съвременност и минало са взаимно обусловени, предлагат еднакво благодатен материал за утвърждаване на ръководни начала в една толкова сложна област, с особено значение за гражданското и естетическо формиране на човека, за разбиране на много страни от обществените и духовни процеси. Дейността на Тодор Павлов в тази област, включвайки завоюваното дотогава от марксистко-ленинската мисъл съдържа теоретически постановки, конкретни решения и оценки, които разкриват нови перспективи пред литературната наука, естетика и критика“ — заключи докладчикът.

Една значителна част от проблемите, поставени в доклада на Георги Димов, се осветляват и в доклада на Здравко Петров „Из историята на българската марксистическа литературна критика“, при тази разлика, че Петров разглежда по-специално само въпроса за теоретическото изясняване на характера и същността на литературната критика.

До 30-те години на нашия век, според автора, тези въпроси по-малко или мимоходом са били поставяни и дотогава не са били толкова актуални, но през 30-те години проблемите на литературната критика, на нейната специфика и нейната поетика навяват и става нужда да се даде отговор на въпроса: „Що е критика? Пръв Георги Бакалов по-разгърнато и системно се изказва по този въпрос най-напред в епизодичния му спор със сътрудниците на „Кормило“. Бакалов застава на „старовеерски позиции“ и прави опити да върне литературната критика на един неин отминал етап. Той акцентува на публицистичния ѝ патос, докато литературата и новото време са поставили вече въпроса за нейното разширяване и обогатяване, за да може да обхване не само идеите и мирогледа на тесреца, но и произтичащите от естеството на самия анализ на твсрбата въпроси на художествената форма, на поетическия стил и художествено майсторство.

Новият етап от развитието на литературата изискват и по-нов подход, нови качества, нови средства. Тази необходимост съвсем се изостря особено през втората половина на 30-те години, когато методът на социалистическия реализъм не е вече чужд на пролетарските писатели. Ограничеността на критиката от миналото се превръща в нейна спирачка. Тесняшкото наследство, nihilистичното отношение към художественото ни минало или вулгарния социологизъм носят вече нещо много старо, доктринерско, а сковаващото интерпретиране на художествените факти и явления носи само провали: не може да се прочете и разтълкува правилно дадено произведение, а се достига до неговото умъртвяване чрез безкрилата методологическа дисекция. Тези ценни уроци на миналото имат несъмнено актуално значение за тези критици, които са склонни и днес да се връщат към рецидивите на едно отдавнашно минало. . .

Новата стъпка за правилната постановка на третираните въпроси се извършва в трудовете на Тодор Павлов. Като се подчертават големите заслуги на видния наш литературовед, конкретно се сочи неговата роля за разоръжаването на догматичната критика и за ленинизирането на нашата естетика, литературна тесрия, критика и литературна политика. Подчертава се приносът му за изясняването на въпроса за художествената специфика на изкуството. Съвсем епизодично се споменава и за скромните заслуги на Иван Мешев, който по израз на доклада, „без да принадлежи към ортодоксалното крило на българската марксистическа критика, изказва редица интересни гледища за критиката, които разширяват понятието марксистическа и социологическа критика“.

В доклада се акцентува на ленинския принцип на партийността, без който трудно бихме могли да се ориентираме и днес в сложния хаос от артистични явления, трудно бихме открили верния критерий

за класов подход и социален акцент при анализа на литературните явления и факти. Подчертава се значението на литературната критика като необходима идеологическа дейност, като ценно идеологическо оръжие, чрез което резултатно се упражнява навременно вмешателство в литературния процес.

Без да се подценяват завоеванията на тогавашната марксистическа критика, взема се под внимание по-стихийният характер на усилията да се утвърди дейна и методологично подготвена критика, която да се развива паралелно с потребностите, продиктувани от класовите интереси на самата борба. Липсата на теоретическа осмисленост на органическите процеси, ставащи в развитието на самата литературна критика, съвсем не означава и отсъствие на усет за нейното значение.

Още Димитър Благоев нееднократно сочи научните ѝ основи и огромното ѝ значение като „едно от най-полезните. . . умствени занятия“. Патриархът на българския социализъм изисква от критиката точни знания и то систематизирани знания, които „дават общ критерий, определящо мирозрение, ясни идеи и принципи“.

Новите изисквания на литературата от 30-те години поставят и нови задачи пред критиката: да се решат и въпросите на художествения метод в изкуството, да се изясни своеобразието на художествения образ или спецификата на таланта и неговото значение за артистичното отражение на действителността и изобщо ролята и значението на субективния фактор в литературата и изкуството.

Разрешаването на тези назрели въпроси не биха могли да се решат без марксистко-ленинската теория на отражението; според която отражението на образа в изкуството не е пряк механистичен процес на прекопирване на жизнения образ на живота, а сложен, противоречив и преди всичко творчески процес, артистично пресъздаване, субективно отражение на обективната действителност. За разработката на тези въпроси несъмнено е творческото въздействие на съветската естетика и специално на пролетарския вожд — Владимир Илич Ленин.

Здравко Петров с основание се обяви против схващанията на онези, които се стремят да лишат критиката от законното ѝ право да участва в идейно-художествения процес на изкуството. Но той се противопостави и на увлечението на онези критици, които без да проявяват склонност да навлезат в поетическия свят на твореца, се задоволяват да правят най-общи социологични констатации, изразяващи се в най-различни литературно-критически прогнози.

Той пледира за активното участие на литературната критика в творческия живот на създателите на естетически ценности, за смела класова и идеологическа заинтересуваност в подхода към литературната творба и с това застава против опитите на критиците — модернисти или структуралисти, които в наше време възкресяват по най-странни маниери школите на позитивизма, с единствената цел да се освободят от „идеокрацията“ в областта на изкуството и литературата, за да се даде простор по този начин на самоцелното изкуство, откъснато от нуждите на живота.

Докладчикът противопостави на структуралистичните школи постиженията и опитът на истинската критика, която „разглежда творческата личност и нейните прояви като плод на обществената действителност, а не като съвкупност от стилистични прийоми“. Той с основание оспори опиянението и ефимерните опити на позитивизма в литературознанието, безрезултатните стремежи към емпирично описателство на литературните факти или абстрактното им съзерцаване, без те активно да се анализират и свързват с общественото политическата практика, без да се навлезе в естетическото им своеобразие.

„Бакалов при нашите условия, подчерта Здравко Петров, беше страстен идеен плюс, критик-воин, гладиатор на пролетарската критика в тия години.“ Той отбеляза и заслугите на Плеханов, както и неговите пристрастия; взе критично отношение към крайностите и субективизма на Волински, към религиозните съзрения и откровения на Д. Мережковски, В. Розанов, Н. Бердяев и към артистичния импресионизъм на Айхенвалд.

В заключителните моменти на своя доклад Здравко Петров разгледа истината за действителната критика като много сложен, капризен и противоречив процес, като дяволски трудно явление, защото „изисква високо умствено напрежение и артистична гъвкавост; тя е някакво странно съчетание между интелекта и въображението“. Критиката, според докладчика, трябва да се съобразява със сложната диалектика, която съществува между обективните процеси в действителността и субективното възприемане на художника.

Тази диалектика трябва да се съблюдава от истинската критика и винаги да се вземат под внимание двете страни на този единен процес, ако не желаем да изпаднем в опростителство. „Голям творец е тоя, подчерта Здравко Петров, който може диалектически да „сHEME“ тия два момента в критическата си дейност.“ Тук авторът очерта големите заслуги на Тодор Павлов за развитието на българската литературна критика, който винаги е поддържал, че всеотрасният историко-социологичен и естетически анализ на една творба трябва винаги да се съчетава с „нейното партийно-целестремено, агитаторско-пропагандистко звучене“. Оттук З. Петров прави един от генералните си изводи, че критикът трябва да бъде „много чувствителна мембрана на партийната правда. Само така на практика може да се мобилизира съзнанието на хората и да се доведе до край партийната истина“.

Той препърчва да се пише с вълнуващо слово, за да може да се стигне по-близо до сърцето на трудовия читател и то не само да се „стилизира“ чуждият материал, даден от художника, а в критическите прогнози да се влага повече естетическо проникновение и ерудиция за вникване в творбата; да се преведе художественият факт на езика на логиката и силогизмите и да се преосмисли целият процес на творческото развитие на художника; обаче той настоява да се влага не само логицистична зрялост, но и артистично съпричастие, вживяване и усет към литературните факти и явления. Не случайно още през 40-те години в едно критическо интервю Тодор Павлов заявява: „...Критик, който е само безстрастен регистратор на постиженията на поета, не е никакъв критик; също така критик, който се влачи безволно по стихийно сложилите се преценки на масата, без да вниква дълбоко в причините и значението на тези преценки, не е никакъв литературен критик. Поетът е, който твори художествените произведения и следователно той е, който открива, прилага и развива поетическите закони на своето общество и време, а не литературният критик; но, без да влиза в ролята на поета като художник-творец, литературният критик има и правото, и дълга да прави всестранен анализ и преценка на поетическото творчество на художника, както и на естетическото потребление („съзercание“) на публиката и да прави не само определени диагнози, но и определени прогнози, като във връзка с това си позволява да тегли и известни заключения за естетическата и общоидеологическата стойност, навременност и действеност както на самото творчество на поета, така и на отношението на публиката към неговото творчество.“

В тези години Тодор Павлов отстоява позициите на партията на няколко фронта — преодоляването както на вулгарния социологизъм, така и неговата крайност — „естетическия формализъм“; освен това той воюва и срещу ония естетстващи литературоведи, които превръщат артистичната личност в „крайъгълен камък“ на своята естетика, като пълновластен господар в обла-

стта на духа, който не е длъжен да се съобразява със закономерностите на действителността, на историята и обществото, който превръща художественото познание в някаква занимавка, в естетическа игра, в произволна плетеница от линии и звуци, от свободни съчетания на тонове или словесни и багрени конструкции, нямащи нищо общо с живота.

Произволното поставяне на творческата личност над времето и обществото, над неговите нужди и стремежи, над обективните му закономерности и над самата природа на живота, изключва възможностите за пълноценно реализиране на таланта. Създават се фалшиви митове, раждат се обречени на творческа смърт звезди, които нямат собствена светлина, защото пълната изолация от живота пресича пътя за пряко съприкосновение и такъв творец може да разчита само на собствените си нагони и инстинкти, само на мътните извори на интуитивизма.

Накрая докладчикът изтъкна отговорната роля на литературния критик пред своето време, както и на художника; посочи огромната им отговорност, която поемат пред „историческите повели на своята епоха“.

Впросите на културното строителство у нас под въздействието на Великата октомврийска социалистическа революция бяха проследени от съветския литературовед И г о р М и х а й л о в и ч Ш е п т у н о в в неговия доклад „За някои предпоставки на социалистическата културна революция в България“. В годините между Октомври 1917 и Септември 1944 се извършват значителни количествени натрупвания, които послужват за солидна основа, върху която започва строителството на социалистическата култура в България след народната победа. Първите елементи на бъдещата национална социалистическа култура докладчикът открива заложили още с първоначалната дейност на тесните социалисти сред българската прогресивна интелигенция, която още в края на миналия век работи в неразривна цялост с трудовия народ.

Забележителният принос на Д и м и т ъ р Б л а г о е в в делото на социализма и в развитието на втората линия на българската национална култура послужва като силен първоначален тласък за идейно-политическото и естетическо възпитание на народа, за огромната политическа борба, която се провежда от партията на българските комунисти. Шептунов показва и крупното дело на Г е о р г и К и р к о в, който раздава пламенната си душа за непобедимото пролетарско дело.

„Голяма дейност по пропагандата на опита на Октомврийската революция развива Васил Коларов — подчерта докладчикът. — Още в 1919 година той пуска брошурата „Болшевишка Русия“, която се явява забележителен документ на пролетарската солидарност и на българо-руската и българо-съветската дружба. В а с и л К о л а р о в подробно и убедително разказва за това какво е представлявала царска Русия, как се е разгръщала в нея революционната борба, как е станала Октомврийската революция. Той осветлява организацията на съветското управление, впросите на аграрните преобразования, стопанската структура на съветската република, охраната на труда, жилищния впрос, организирането на Червената армия, отношението на болшевиките към проблемите на мира и войната, разглежда мероприятията в областта на просвещението и културата.“

Коларов проявява изключително голям интерес към проблемите на науката, изкуството и образованието. По-нататък докладчикът проследи и приноса на Г е о р г и Д и м и т р о в за развитието на социалистическата култура и литература. Посочена бе само дейността му до социалистическата революция у нас. Шептунов разказва за забележителната среща на Георги Димитров (1935) със съветските писатели, на която международният вожд на пролетариата подчертава, че революционен писател може да се счита само този, който съ-

действува за революционизирането на работническите маси, а не този, който само повтаря „Да живее революцията!“ Подчерта се принципиалното значение за цялото международно работническо движение на известния доклад на Димитров пред VII конгрес на Коминтерна в 1935 година, в който са изказани проникновени мисли за ролята на революционния пролетариат в борбата за национална култура, за великата мисия на пролетарската революция като единствена спасителка на човешката цивилизация, застрашена от пристъпите на фашизма.

Тези мисли не са загубили своята актуалност и днес, защото в тях са залегнали указания за съчетаването на националното с интернационалното в културата и класовата борба. Проблеми, които сега отново добиват особено значение, като се има предвид националният нихилизъм на някои съвременни комунистически партии, които, заслепени от тесногърдието на национализма, показват необузданата с ярост спрямо класическото наследство не само на другите народи, но и на собствената си нация. . .

Предупрежденията на Георги Димитров за уважение на националните традиции, на националните чувства и достойнство на всички народи, на миналото и историята им, не ще загубят скоро своето значение, защото те поставят пръста в раната на много кървящи сърца, отровени от фалша на космополитните язви на съвременния империализъм или от авантюризма и волунтаризма на безотговорни фактори в революционното и работническо движение, превърнали анархията и безпринципността в „културна революция“ . . .

Шептунов отбеляза голямото значение на мислите на Георги Димитров за културата, науката, изкуството и литературата, които дълго време преди културната революция в България се превръщат в ръководство за действие при пролетарското ни културно строителство. . .

Би било немислимо да се говори за съветска литература и за нейното влияние в България, ако винаги не се подчертава изключителната роля на писател като **М а к с и м Г о р к и**, който у нас се посреща не като чужденец, а като най-сърдечен и близък приятел на прогресивната ни творческа интелигенция. У нас той прониква далече преди зарята на Октомври, още в началото на XX век. И трижди прав е Георги Бакалов, когато пише: „Колцина български писатели, освен Ботйова, могат да се гордеят с такова признание, знание, почит и обич, с каквато „ч у ж д е н е ц а“ Максим Горки се ползува в средата на българското работничество.“ Или още по-конкретно: „Бурята на Горкиевите писания измиташе авгиевите обори на еснафската дивота, ограниченост и пошлост. „Буревестникът“ освежаваше задушната атмосфера на назадналата страна и предвещаваше победоносните боеве на подрастващата работническа класа в България. Увеличението на известна част от буржоазната интелигенция поради „нищешаеството“ на неговите босяшки герои скоро се изпари, ала се укрепил връзката на българските работници с първия руски пролетарски писател“.¹ И никак не е случайно, че у нас специално се проучва проникването, превеждането и огромното въздействие на големия пролетарски писател².

На симпозиума докладът „Характер и етапи на Горкиевото литературно влияние в България“ бе изнесен от **И в а н Ц в е т к о в**, който даде оценка на съществуващите концепции за литературните влияния, като изтъкна, че основният проблем на сравнителното литературознание е проблемът за гра-

¹ Виж списание Звезда, кн. 10, 1932 г. стр. 445.

² Виж по-подробно монографичното изследване на **И в а н Ц в е т к о в**, Максим Горки и българската литература. Издателство на Българската академия на науките, София, 1964 година.

ниците на литературните влияния, зад които трябва да се вижда и открива националната самобитност на дадена литература.

Той постави влиянието на Максим Горки в рамките на вековното руско литературно влияние върху българската литература и на половинвековното влияние на съветската художествена литература (Блок, Брюсов, Маяковски, Есенин, Шолохов и т. н.). Докладчикът разгърна своя концепция за особено благодатното влияние на Горки у нас, което се простира не само върху литературния процес, но и върху цялостния идейно-политически и културен живот в България, освободена само преди две десетилетия от отоманското робство и жадна за възприемане големите духовни явления от другите културни страни, близки по дух на нашата култура.

Иван Цветков разграничи подробно четирите етапа от влиянието на Максим Горки върху българската литература, като характеризира всеки един от тези периоди на това изключително влияние у нас. Той набеляза следните етапи: първи етап — от 1900 до 1917 година, влияние главно върху демократичната българска литература и по-специално върху критическия реализъм, с представители — Антон Страшимиров, П. К. Яворов, Петко Тодоров, Елин Пелин и други; втори етап — от 1917 година до средата на 30-те години — време, през което се формира най-активно социалистическият реализъм в българската литература с най-ярък представител Христо Смирненски; трети етап — от втората половина на 30-те години до социалистическата революция 1944 година — период на значително по-зряло и по-углъбено абсорбиране на Горкиевите идеи и образи, с главен представител Никола Вапцаров и четвърти етап — периодът след Деветосептемврийската революция в България, когато се създават най-широки обществени и литературни предпоставки за цялостно и безпрепятствено възприемане на Горкиевото творчество.

Цветков постави редица проблеми, свързани с особената същност на съветското литературно влияние и подчерта, че то се проявява в много посоки, в различна степен на усвояване и с различни художествени резултати.

Той разви мисълта, че художественото влияние на съветските първомайстори на художествената мисъл не трябва да се ограничава само и предимно с идейната страна, а трябва да се търси и в областта на естетическите търсения на съветските писатели, в постиженията на тяхното художествено майсторство, които дават пряко или косвено отражение и върху естетическите търсения на българските писатели и тяхната борба за високо художествено майсторство. Горкиевите позиции за многостранно и вгълбено проникване в характера на художествения образ, за многостранно правдиво отражение на действителността дават своите положителни резултати.

Мнозина от българските писатели — критическите реалисти особено, да не говорим за писателите с марксистически мироглед, усещат благородното хуманистично и идейно-художествено влияние на гениалния пролетарски писател. Основният и най-значителен резултат от Горкиевото литературно влияние в България е формирането на социалистическия реализъм в новата българска литература. Това влияние помогна на такива революционни писатели като Смирненски и Вапцаров да се извисят до големите хуманистични идеи на световната литература и да създадат най-хубавите произведения в българската лирика през последните няколко десетилетия.

След деветосептемврийската революционна победа на народа това литературно влияние е безпрепятствено и всеобщо, но това съвсем не означава, че всички български писатели имат еднакво отношение към Горкиевите теми, образи и идеи. Тук играе първостепенна роля не само общата атмосфера, а и вътрешното духовно сродство и особеното естетическо предразположение на нашите писатели към художествения свят на Горки, към неговия романти-

зъм и хуманизъм, които означават при всички случаи една много висока мярка за човека, една неизтребима вяра в него и едно постоянно преклонение пред неговата духовна мощ. . .

В своя доклад „По пътя на Октомври“ В а с и л К о л е в с к и разкри влиянието на съветската литература, отразено на страниците на списание „Нов път“, редактирано от Георги Бакалов. Това списание продължава установените от миналото най-добри традиции на политическия и литературен пролетарски печат в България.

Когато Септемврийското антифашистко въстание от 1923 година е жестоко разгромено, около „Нов път“ се групират пролетарските и антифашистки писатели. Те се обединяват за обща борба и литературно творчество, като превръщат органа в мощна трибуна на младите литературни таланти. Суровият урок на погасеното въстание показва, че без да се усвои ленинизмът, без да се овладее теорията и практиката на болшевиките е невъзможно да се удържи истинска победа в борбата срещу фашизма у нас.

Редакцията на списанието полага изключителни усилия да запознае своите сътрудници и читателите с най-основните положения на ленинизма, подчертава историческата необходимост от крепък съюз между работническото и трудовото селячество, от изграждането на единен фронт на всички прогресивни сили от народа. Редакцията на „Нов път“ отделя специално място за популяризирането на ленинските принципи в областта на литературата и изкуството. На страниците на списанието се публикува известната Ленинова статия „Партийна организация и партийна литература“, като се полагат усилия да се разработят и приложат при онези условия тези принципи на практика.

Публикуват се много речи, статии и изказвания на Анатолий Луначарски, в които се разкрива опитът на съветската културна революция. Дава се ленинско осветление на приноса на Плеханов в областта на естетиката. Докладчикът подчерта, че най-голямо внимание по отношение на съветската литература редакцията на „Нов път“ отделя на пролетарското направление сред съветските писатели. При тяхната оценка не се проявява доктринерска ограниченост, присъща на някои издания („Наковалия“ и др.) от края на 20-те и началото на 30-те години. Художествената продукция на съветските поети и писатели се оценява до голяма степен обективно, като се вземат под внимание идейно-естетическите качества на разглежданите произведения, а не принадлежността на съветския писател към една или друга групировка. . . Това обстоятелство дава възможност на редакторите и сътрудниците да се придържат към по-обективен критерий и да дадат справедливи оценки на такива съветски писатели като Максим Горки, Владимир Маяковски, Сергей. Есенин и други, които в собствената си родина са непризнати по това време като пролетарски творци и са „афоресани“ от пролетарската критика като „спътници“ и т. н.

Докладът на Васил Колевски е откъс от по-голямо изследване, в което се прави цялостен преглед на участието на съветската литература в литературния процес у нас и в което са разгледани повече от двадесет издания, между които „Ново време“, „Работнически вестник“, „Пламък“, „Наковалия“, „Ведрина“, „Новис“, „РЛФ“, „Фронт“, „Щит“, „Литературен преглед“, „Кормило“, „Звезда“, „Нова литература“, „Мисъл“, „Литературен глас“, „ЛИК“, „Изкуство и критика“, „Литературен критик“ и други. Косвено авторът разглежда как е представяна съветската литература и в буржоазните литературни издания.

Големият историко-литературен фон, богатият фактически материал, една част от който за първи път се използва, дават възможност на автора да определи историческата роля, която играе съветската литература в обществено-политическия, литературен и културен живот в България.

Богатите традиции на българо-руските обществени и литературни взаимоотношения са солидна основа за проникването, влиянието и въздействието на съветската художествена мисъл. Интересът към нея се увеличава още повече от революционната атмосфера в България след Великата октомврийска социалистическа революция и от изострената класова борба, която се води у нас. Колевски проследява цялостно процеса на ленинизирването на прогресивния литературен фронт, поддържан от българските писатели-единофронтовци. За един период от десетина години например — 1923 година до 1933 година — в българския прогресивен печат, познатата ни статия на Ленин за ролята на партийната организация и на партийната литература се публикува повече от десет пъти. По това време се води голяма дискусия за утвърждаване на ленинските принципи за партийността и народността в литературата.

След 1934 година борбата за ленинизирването на българското литературознание и на целия ни литературен фронт минава под знака на усвояване метода на социалистическия реализъм.

Интересно е да се отбележи, че с най-голяма популярност се ползват, най-голямо влияние в България имат онези съветски писатели, които правят и най-значителен принос за зараждането и развитието на социалистическия реализъм в съветската литература — Максим Горки и Владимир Маяковски. Но авторът не се ограничава само с проследяването на тяхното влияние и възприемане, а подчертава сложното, но възходящо възприемане и на такива съветски писатели като Валери Брюсов, Едуард Багрицки, Андрей Бели, Александър Блок, Сергей Есенин и много други, към които отношението ни не всякога е било еднакво. „Нов път“ дава положителна оценка и за творчеството на Горки и Маяковски, докато по същото време раповската критика го отрицава. Списанието дава висока оценка и за творчеството на А. Безименски, Ф. Гладков, А. Серафимович, Д. Бедни и много други. . .

В докладите на Симеон Русакиев, Бойка Вапцарова и Христо Йорданов се анализира конкретно как се отразява благотворното влияние на съветската литература върху творческото развитие на отделни български писатели. Русакиев прочете студията си „Димитър Полянов и делото на Октомври“, в която изяснява мястото и значението на темата за Октомври в творческия път на патриарха на българската пролетарска поезия, като изтъква кои съветски поети той превежда, как брани позициите на съветската литература в списание „Наковалня“ и как след народната революция в България разработва темата на българо-съветската дружба.

В своя доклад „Първите контакти на Никола Вапцаров със съветската литература“ съпругата на поета — Бойка Вапцарова — изнесе непознати факти за голямата любов на певица на работническата класа към съветската литература. Тя особено наблегна, че творческата биография на Вапцаров би била немислима без благотворното въздействие на българската революционна действителност и без великите силуети на Максим Горки и Владимир Маяковски.

Христо Йорданов прочете доклада си „Има на света Москва“, в който разглежда влиянието на съветската литература върху развитието на антифашистката ни литература и по-конкретно за творческото формиране на Веселин Андреев. Той проследи как се пораждат новите художествени акценти, новите етични, идейно-емоционални и естетически нюанси под въздействието на новата революционна атмосфера у нас и благоприятното въздействие на съветските историци на словото, на съветската поезия, която се превръща в активистичен стимулатор за по-бързото раждане на нов лирически герой в поезията ни, която насочва към действителен хуманизъм, твърдост и благородство в антифашистката епопея.

В доклада си „Духът на Октомври във формирането на социалистическия реализъм в българския театър и драматургия през 20-те и 30-те години“ Стефан Каракостов разглежда сътрудничеството и взаимодействието на българския театър и драма, които на основа на една продължителна традиция се развиват под ускоряващото влияние на руския класически театър и драма. Героичната романтика на руския и световен театър, на руската революционна демокрация и най-вече на пролетарската литература, подготвят основите на зараждането на социалистическия реализъм в българския театър и драма като закономерно, исторически необходимо явление. В това ускоряващо въздействие особено голяма роля играе Станиславски, който като театрален работник в МХАТ подготвя много от строителите на новия български театър.

Въз основа на една широка и богата анкета авторът доказва как българският театър приема Великата октомврийска социалистическа революция. Под влияние на революцията в България редица общини през 1919—1920 години се превземат от комунистите и се превръщат в комуни. Така например Варненската комуна създава свой автономен театър, на чиято сцена през 1921—1922 години за първи път се появява пиесата „Врагове“ на Горки, под режисурата на Стоян Бъчваров. От началото на 20-те години датират широките връзки на българския театър със съветския, посредством контакта с Качаловската трупа на МХАТ, която посещава България. През 1921 г. на българска сцена играе С. Л. Кузнецов като съветски артист. Български артисти пък още в първите години след победата на Октомври посещават съветската република и се срещат с опита на своите колеги.

Новата съветска драматургия се следи в България и в средата на 20-те години се появяват и първите съветски пиеси на българска сцена. През втората половина на 20-те години този интерес се засилва и духът на Октомври побеждава на българска сцена. Първата победа на този силен революционен дух се утвърждава напълно на българската сцена през 30-те години, когато делото на работническите театри се разширява: те влияят на професионалните театри и постепенно пресъздаването на съветската драматургия става дело на целия български професионален театър. Крупни режисьори като Георги Костов, Георги А. Стаматов, Златина Недева, Николай Осипович Масалитинов, Юрий Яковлев, Никола Икономов, Тодор Танев, Владимир Трандафилов и много други поставят на широка основа делото на съветската драматургия, въпреки полицейските забрани и ограничения.

През 30-те години съветската драматургия на българска сцена се превръща в голямо и многозначително обществено и художествено движение. Няма театър и български град, където да не се играе съветска пиеса. Дори съветският печат обръща внимание на този значителен факт и дава висока оценка на постигнатото. Успоредно с това въздействие на драматургията укрепва и „системата“ на Станиславски като основен метод в създаването на спектакъл и изграждането на сценичен образ. Литературата за съветската режисура и театър е крайно богата и няма голямо театрално събитие в СССР, което да не е отразено на страниците на българския печат.

В този процес на формиране на социалистическия реализъм на българска сцена през 20-те и 30-те години се създава и развива новата българска драма на новия художествен метод. В 20-те години за българските емигранти в СССР и на участниците в Септемврийското въстание се пишат и поставят пиеси за героизма на българския пролетариат, проявен в това първо по рода си антифашистко въстание. Пиеси се пишат още в края на 20-те и началото на 30-те години от И. Бояджиев, Р. Мирски, Ив. Вельов и т. н. Дори безпартийният писател Ст. Савов прави опит тъкмо на сцената на Народният театър в София да създаде спектакъла „Драгойци“, където в духа на Горки, при известна огра-

ниченост, се показват стачните революционни борби срещу едрата българска буржоазия.

Под влиянието на Октомври особено богата е социалната драматургия, отразяваща обществено-политическите борби. Най-висока точка в развитието на тази драматургия до 1941 г. е пиесата „Деветата вълна“ на Никола Вапцаров. Написана в чеховски лиричен план и с една подчертана горкиевска тема — борбата на работническата класа — Вапцаров доразвива темата на Яворов, на по-висш етап — осмисляне на борбата под влиянието на болшевиизацията на партията. Подхванатата от Вапцаров линия се подема от театъра след Деветосептемврийската ни революция и той се превръща изцяло в театър на социалистическия реализъм. Това явление всъщност бе не само закономерно, но и добре исторически подготвено от зрелите театрални предходници. Преустройството на театъра, което започва, се движи по линията на задълбочаване ленинските принципи на партийност и народност в областта на сценичното изкуство...

На проблемите на съветската драматургия бе посветен и докладът на Лиляна Минкова „Драматургията на А. Е. Корнейчук в българската критика“. Според наблюденията на Минкова А. Корнейчук е един от най-популярните украински драматурзи, заемащ първо място по броя на поставените му пиеси на българска сцена. Неговите произведения са проникнали у нас още през средата на 30-те години и са играни в „Реалистичния театър“, на сцената на Народния театър в София, във Варна, Русе, Толбухин и другаде. Играни са по различно време „Платон Кречет“, „Макар Дубрава“, „Гибелта на ескадрата“, „Калинова горичка“, „В степите на Украйна“, „Страница от дневника“ и „Криле“. В изследването вниманието се акцентува преди всичко върху начина, по който се възприема от нашата публика своеобразието на съветския драматург и върху промените, които настъпват в неговото творчество през последните три десетилетия.

Изтъкват се различните мнения на български режисьори, критици и артисти за отделни постановки, предизвикали бурен обществен интерес и изключително широк резонанс сред интелигенцията и народа. С голям успех се е ползвала пиесата „Платон Кречет“, за която нашата критика се изказва особено ласкаво. Докладчикът наблегна: „Прогресивната критика подчертава, че тази пиеса отразява нова, непозната на българския зрител действителност, в която се изграждат нови човешки отношения, нов морал, разкриват се невиджани възможности за разцвета на личността. Творбата на Корнейчук привлича и с поетизацията на обикновения човек и неговото трудово ежедневие.

Но ако за голяма част от критиците е ясна идейната основа на „Платон Кречет“, други не са в състояние да съзрат нейната новаторска същност и макар да посрещат пиесата доброжелателно, виждат в нея само едно продължение на хуманистичните традиции на руската класическа драматургия. Дори и за най-проникуновените и най-добре информираните критици през 1940 г. някои страни на пиесата, някои моменти от идеен характер остават в сянка, а някои образи не получават в отзывите достатъчно пълна и ясна характеристика.“ В постановките на пиесите на Корнейчук са участвували изтъкнати артисти като Иван Димов, Константин Кисимов, Аспарух Темелков, Пантелей Хранов, Олга Кирчева, Ружа Делчева, Марта Попова, Карамблов, Стойчо Мазгалов и много други. . . „На сцената на Народния театър Иван Димов е играл блестящо в ролята на Платон Кречет. Образът, който е създал, е бил особено богат на отсенки. Димов е съумял да покаже в Кречет и човека на науката, новатора, и сина, приятеля, влюбения. Това блестящо изпълнение е имало огромно значение в една задушна обстановка в навечерието на Втората световна война, когато антисъветската пропаганда е разпространявала какви ли не клевети срещу „червената интелигенция“.

Минкова изтъква прозренията и зрелостта на прогресивната българска критика, намерили израз в изказванията, отзивите и статиите на такива български писатели като Тодор Павлов, Людмил Стоянов, Камен Зидаров, Моис Бениеш, Тодор Генов, Цветан Минков, Гочо Гочев, Желчо Мандаджиев, Владимир Каракашев, Лозан Стрелков, Свобода Бъчварова, Никола Парушев и други.

Докладчикът направи критичен преглед на различните мнения, изтъкна някои съществени непълноти, допуснати по цензурни съображения, по недоглеждане в идейната интерпретация на различните пиеси или по недостатъчно правилното им прочитане. Сърцевина на изследването е художествената и идейна интерпретация на образите на Кречет и Аркади.

Минкова показва как в течение на три десетилетия българската критика „усвоява“ постепенно „творчеството на един съветски автор, преценява го в съответствие със своята подготовка и осведоменост, в зависимост от политическите задачи на момента. По свой начин нашата критика отрази успехите и слабостите на драматурга, неговите кризи и подеми. В отзивите на българските критици за произведенията на Корнейчук намират, макар и частично, отражение и някои общи моменти, характерни за постепенното задълбочаване и развитие на способността на тази критика да преценява развитието на съветската литература“.

В доклада си „Октомврийската революция и българския исторически роман“ Л а з а р Ц в е т к о в изследва въздействието на Октомври върху идейнотематичната основа и жанрова специфика на българския исторически роман в неговите клонове и разновидности. Той обоснова мисълта си за пряката зависимост между правилното усвояване на опита на Великата революция и художественото качество на българския исторически роман през 30-те години. Наблюденията на докладчика се простират и върху проблематиката на съвременния исторически роман.

Процесите, започнали с Октомврийската революция, продължават да се задълбочават, а съвременните художници съзнателно извличат нови поуки за решаващата роля на народните маси в преломните епохи на историята. Цветков проследява засиления интерес у много съвременни чуждестранни и наши писатели към проблематиката на историята, към философията на историята и към историческите жанрове и достига до извода, че само събитие като Великата октомврийска социалистическа революция може да послужи за „практически ключ“ при художествено-творческото решаване на най-трудните проблеми на историческото развитие, защото Октомври не даде само перспективи на бъдещето развитие, но сложи кръст на всички по-значителни антагонистически противоречия в обществото и посочи конкретни пътища на съвременността.

Бихме могли с основание да напипваме чрез здравите тенденции на съвременността и ония двигателни сили на миналото, на което сме приемници или да откриваме чрез отрицателите на съвременния прогрес и угнетителите на развитието в миналото, на които те са наследници. . .

Докладчикът направи екскурзия в съвременните европейски литератури и отбеляза най-ярките явления в областта на историческите жанрове, за да стигне до убеждението, че по отношение на жанровата специфика, значението на Октомврийската революция има далеч по-голямо значение за историческия роман, отколкото за другите художествени жанрове. В този жанр историческото влияние на духа на Октомври е структурално, формообразуващо и синтезиращо. Примерите с романите на Лион Фойхтвангер, Томас Ман, Томазо Лампедуза дават основание да се твърди, че в мащабите на големите съвре-

мении европейски литератури съществуват романи, писани до и след победата на Великата октомврийска социалистическа революция...

Лазар Цветков откри преобразователните импулси на Октомврийската революция и у автори, които макар и враждебни на марксистко-ленинската философия твърде много, макар и стихийно, се доближават до историческия материализъм при постановката и изясняването същността на историческите проблеми. Тук авторът посочи много примери от чуждестранните европейски литератури и от 30-те години на българската литература и накрая подчерта, че Октомврийската революция разчисти пътя на историческата проза, за да нанася върху литературната карта на съвременността точните граници на отминалия свят, обновяващ се чрез рентгена на новия ни поглед към миналото; обстоятелството, което ни задължава дълбоко и по новому да осмислим уроците, които ни дава националната ни история...

Екатерина Даскалова докладва проучването си „Александър Блок и революционно-пролетарската поезия в България“, в което осветли проблемата за възприемането и силното въздействие на Блок сред българските пролетарски писатели както през 20-те, така и през 30-те години до народната победа 1944 година. Даскалова внимателно проучва онези страни от рецепцията на Блок, които са съзвучни с тенденциите в развитието на нашата пролетарска поезия от това време. Подробно разглежда творчеството на Смирненски, у когото открива творческа близост с Блок, а след това проследява влиянието на поета и върху Николай Хрелков, Крум Пенев, Младен Исаев и други...

В своя доклад „Николай Островски и нашия революционен процес“ Йордан Цонев проучва революционното въздействие на съветския писател върху прогресивната българска общественост. Въздействие, което активизира революционния патос сред трудовите маси. Изнасят се непознати факти за нелегалното проникване, превеждане, разпространение и огромно влияние на „Как се каляваше стоманата“ върху българските политзатворници, партизани, партийни функционери, комсомолски организатори и т. н. Цонев сочи Островски като един от „щастливите съветски писатели“, който прекрочва границите на много национални литератури и подава ръка на различни революционни поколения. Център на неговите наблюдения обаче е българското битие на романите „Как се каляваше стоманата“ и „Родени от бурята“, което битие е свързано с богатите ни революционни традиции, с революционната борба и с нейните рискове и романтика. Литературният персонаж и идеите на писателя се превръщат в предани бойци, воюващи на нашия антифашистки фронт, като организатори и другари в трудната борба.

Мнозина наши партизански командири, комисари или обикновени бойци проявяват склонност да приемат за свои партизански имена прозвищата на много герои от съветската литература и то предимно на тези, които проявяват храброст в гражданската война като Чапаев, които са твърди пред съда на насилниците като Павел Власов или безкомпромисно последователни като Павел Корчагин. Тази страст — да приемат имената на любимите си герои от съветската литература — съвсем не е проява на нескромност, а повече ярък знак на искрена признателност към подвига им и по-скоро клетвена мечта да завоюват тяхната сила и гордост, издръжливост и воля за победа. За щастие, българските читатели-революционери, носещи имена на герои от съветската литература не само не посрамираха литературните си любимци, а ги свързаха с подвизите и на българските партизани, като им донесоха нова слава...

Признанията на антифашистите от старозагорския затвор и на много видни антифашисти като Йорданка Николова, Лидия Карастоянова и много други са красноречиво доказателство за духовната им съзвучност с изживява-

нията на Корчагин, превърнал се в синоним на пламенен революционер, отдал целия си живот за великото дело, осветено от слънцето на Октомври. . .

За „Българо-белоруските литературни контакти“ говори на симпозиума Георги Вълчев, който систематизира научните си наблюдения върху развитието на двете братски литератури, даде теоретическа постановка на третирания проблем и направи преглед на най-характерните моменти от краткотрайните литературни взаимоотношения между българи и белоруси, които се изявяват след Октомврийската революция и намират особено интензивно проявление и развитие едва в най-ново време. . .

Не може да не се признае, че научната истина се утвърждава в спор, в добросъвестни прения, в резултатни дискусии, в които не се допускат рецидивите на грубите квалификации и безотговорното лепене на готови прозвища и етикети. Само в творческа атмосфера може да се покаже многостранността и сложността на научното мислене, противоречивостта и многообразието на процесите, които се проучват. И трябва недвусмислено да се подчертае, че в работата на симпозиума участвуваше най-активно духът на творческата дружба, на приятелската атмосфера, на достойнството. . . Личеше стремежът да се подчертаят повече нюанси, да се огледат проблемите от повече страни, да се разнищят кардиналните въпроси, да се детайлира в дълбочина и ширина. И всяко допълнение, всяко доизясняване бе желано и очаквано. Особено ценни бяха изказванията и допълненията на Д. Ф. Марков, Кръстьо Генов, Емил Георгиев, Велчо Велчев, Васил Колевски, Стефан Каракостов, И. М. Шептунов и други, които посочиха конкретни пропуски или направиха допълнения по докладите и научните съобщения.

Симпозиумът приключи успешно своята работа, ала това съвсем не означава, че не се съзнава колко още много работа ни предстои. Сложеното начало е положително, посрещнато благоприятно от литературната ни общественост. Сега обаче по-добре разбираме колко още кардинални проблеми стоят нерешени, колко съществени въпроси са поставени в докладите и в дискусиите, но някои от тях стоят все още нерешени и предстои да бъдат осветлени от нови съвременни позиции, за да могат по-ярко и още по-задълбочено да се проучат, за да очертаят всички общи моменти на полувековното ни литературно развитие. Нямаме основание да считаме, че всички въпроси и проблеми са окончателно изчерпани, защото процесът на творческите прониквания и на редица други синхронни литературни явления не само че не пресеква, а се вглъбява с времето, в което живеем, което непрекъснато утвърждава плодотворната литературна дружба. Защото този процес има своето начало, но не ще има свой край, тъй като всеки наш съвременен художник го утвърждава на нова степен. У нас едва ли ще се намери активен творец на художественото слово, който да не признава съветската литература като пръв помощник, другар и вечен спътник в артистичните си търсения. Тази констатация е аксиоматична и тя подлежи само на конкретна детайлизация. Понякога достатъчни са само уроците на половинвековната литературна традиция, за да съзнаем величието на оня неръкотворен паметник, издигнат в съзнанието ни в чест на Великия октомври, който постоянно излъчва флуидите на признанието и творческите импулси на дружбата. . .